

”Så lyder Herrens ord”. Om apokryferna som helig Skrift

Birger Olsson

Apokryferna är på väg tillbaka. Just vår generation har fått många nyöversättningar till olika språk, biblar med apokryferna har åter blivit tillgängliga för vanligt folk, kommentarer och inledningsverk har blivit flera och t.ex. Svenska kyrkan har valt texter ur apokryferna för läsning i huvudgudstjänsten. Textläsningarna bekräftas i regel med en bekännelse: ”Så lyder Herrens ord. – Gud vi tackar dig”.

Apokryferna är på väg tillbaka. Det är kanske inte så underligt. De har varit en del av kyrkans bibel ända fram till 1500-talet och sedan inom majoriteten av den kristna kyrkan.¹ Ibland undrar jag vad som skulle hända om någon kyrkoledare idag fick för sig att lägga till en bok eller ta bort några böcker i en bibelutgåva med rubriken ”BIBLIA, det är All den Heliga Skrift”. Luther la till Manasses bön – den fanns i ett appendix i Vulgata – och andra reformatorer i hans tid tog bort flera bibelböcker. Åtgärderna bygger visserligen på en viss oenighet om dessa böcker – och även om en del böcker som vi kallar kanoniska – som alltid funnits i kyrkan. Men ändå. Inte minst arvtagarna till dem som tog bort flest skrifter på 1500-talet skulle kraftigt protestera.

Apokryferna är på väg tillbaka. Och därmed Septuaginta. Det borde glädja mottagaren av denna festskrift som kanske mer än någon annan på våra breddgrader har verkat för Septuagintas återkomst (Müller 1994). När bibelboken i och med de stora grekiska codexarna på 300-talet blev en verklighet fanns apokryferna med om än i litet olika mängd. I Codex Vaticanus fanns inte Mackabeerböckerna och Manasses bön med men väl 3 Esra och Psalm 151 vid sidan av de apokryfer vi nu har, i Codex Sinaiticus saknas Baruk, Andra Mackabeerboken, Tilläggen till Daniel och Manasses bön men i Codex Alexandrinus från 400-talet möter vi dem alla plus mycket mera (3 Esra, 3 Mack, 4 Mack, Ps 151 och en samling sånger). Den samling skrifter vi kallar Gamla testamentets apokryfer kan variera något till omfånget (Block m.fl.1988:215). I fortsättningen begränsar jag mig till de elva apokryfer som vi i Luthers efterföljd har i t.ex. Danmark och Sverige.

Även protestantiska bibelsällskap har måst ändra policy.² I ett dokument från 1968, reviderat 1987, om ”principer till vägledning för interkonfessionellt samarbete vid översättning av Bibeln” säger De förenade bibelsällskapen och Vatika-

nens sekretariat för kristen enhet bl.a. följande: ”I många sammanhang där det föreligger en direkt anhållan från kyrkorna publicerar bibelsällskapen bibelutgåvor som innehåller vad somliga kallar de deuterokanoniska böckerna och andra kallar apokryferna. Bibelsällskapens målsättning är att tillhandahålla Bibeln enligt den kanon som kyrkorna önskar” (Burke 1999:43). Skillnaderna mellan dessa böcker och den traditionella hebreiska kanon bör dock tydligt markeras genom att de placeras i en särskilt avdelning före Nya testamentet.

Denna policy har stärkts genom ett begynnande samarbete med de ortodoxa kyrkorna. Enligt riktlinjer från 1993 skall för Gamla testamentets del den hebreiska texten (MT) normalt vara grundtext men om de ortodoxa kyrkorna så vill kan man använda ”den grekiska LXX-texten som grund, under förutsättning att textmässiga olikheter mellan MT och LXX redovisas i notapparaten, och att någon form av ’hybridtext’ aldrig tillåts som grundtext” (Burke 1999:44). Därmed kommer också apokryferna med enligt ortodox tradition. Burke försvarar denna ändrade policy från bibelsällskapens sida på ett trefaldigt sätt: (1) Kan man verkligen utgå ifrån att fornkyrkans ledare misstog sig när de följde Augustinus och andras ”större” kanon? Kan beslut på 1500-talet upphäva tidigare beslut? (2) Kan inte Gud uppenbara sin kärlek och goda vilja, sin Messias och sitt frälsningsverk i biblar med apokryfer som han gjort i många århundraden? (3) Apokryferna liknar mycket andra böcker i Gamla testamentet. ”Deras innehåll, genre eller form är inte kvalitativt annorlunda”. Att liksom i den romersk-katolska kyrkan använda ”färre än ett dussin perikoper från apokryferna” som läsningar i gudstjänsten är enligt Burke en bra måttstock.

Ingen enighet i kristenheten

Den tidiga kyrkan var dock inte fullt enig. Det gäller både kanoniska och apokryfiska böcker. Efter en mycket omsorgsfull genomgång av källmaterialet hävdar Johannes Lindblom att det fanns tre ståndpunkter i fornkyrkan (Lindblom 1920: 212-215). Några ville begränsa Gamla testamentet till den hebreiska kanon (i Palestina, Mindre Asien). Andra tog också med ett antal apokryfer (i Västerlandet) medan somliga hade en ”semikanonisk mellanklass” mellan antagna och förkastade böcker (i Alexandria, Syrien, Hieronymus). Man kan säga att dessa tre uppfattningar återfinns i senare tid, den första i den strängare kalvinismen, den andra i den romerska och merparten av den grekiska kyrkan och den tredje i lutherska och anglikanska kyrkor. I den kalvinska ståndpunkten ligger en tydlig tendens att fullständigt ta bort apokryferna ur bibeln såsom artskilda från kanons böcker. Enligt Luther kunde en traditionellt kanonisk skrift (Ester) vara mindre värdefull än en traditionellt apokryfisk skrift (Visheten). Därmed utjämnades skillnaden

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

mellan kanon och apokryferna. En klar och konsekvent princip för hur man ska avgränsa skriftkanon finns knappast hos Luther. Frågan är om kristenheten någonsin kommer att enas om den gammaltestamentliga kanons omfång. Utvecklingen mot en allt större plats för apokryferna är dock fullt tydlig i vår generation.

Som en del av den svenska bibeln

Det råder ingen som helst tvekan om att apokryferna är en del av den svenska bibeln. De återfinns i den samling av skrifter som vi kallar Biblia, det är all den Heliga Skrift eller rätt och slätt Bibeln. Privata uppfattningar och enskilda tillfälligheter har dock medverkat till att de varit rätt osynliga under ett halvtannat århundrade fram till slutet av 1900-talet.³

Inte oväntat finns apokryfer med i de få medeltida översättningar vi har på svenska av enskilda bibelböcker. Jöns Budde översatte Judit och Mackabeerböckerna för birgittinerklostret i Nådendal utanför Åbo. De kunde likt legender av olika slag mycket väl passa för högläsning vid måltider. Jesus Syraks vishet och Salomos vishet fanns med bland de första delarna av Gamla testamentet som kom på 1500-talet. När vår första helbibel kom 1541 fanns den välkända lutherska presentationen av apokryfavdelningen där: ”Apocrypha. Thet äro Böker som icke finnas j the Ebreiska Biblien / och äro för then skul icke lijka reknadha widh the andra böcker j then helga Scrifft / Dock nyttigha til at läsa”. Genom företal till varje enskild bok värderades de dock mycket olika. Även andra bibelböcker markerades i Luthers efterföljd som inte lika värda som andra: Hebreerbrevet, Jakobs brev, Judas brev och Uppenbarelseboken. Dessa beskrivs till och med som ”Apocrypha N.T.” i 1618 års version av reformationsbibeln. I 1703 års kyrkobibel tas denna markering bort och dessa fyra böcker blir inte längre en särskild grupp i bibeln. Apokryfiskt blir motsatsen till kanonisk såsom i Ordförklaringarna och sakupplysningarna i 1917 års kyrkobibel: ”Apokryfiska (d.ä. icke av kyrkan såsom rättesnöre erkända)”. De mer vaga skiljelinjerna mellan olika böcker inom bibelns pärmar som fanns i ett tidigare skede hade därmed upphört. Luthers öppna kanon blir alltmer slutna.

Vår första översättning av apokryferna från den grekiska texten – Luther hade använt Vulgatatexten – kom 1792-93. Den gustavianska bibelkommissionen som tillsattes 1773 – den avslutade sitt arbete först 1917 – hade uppdraget att översätta apokryferna. Enligt instruktionen skulle det arbetet göras sist när de kanoniska böckerna blivit färdiga. En andra provöversättning kom 1869. Även Peter Fjellstedt, trots en mycket kraftig kritik av apokryferna, tog med dem i sitt bibelverk 1849-55. Detsamma gjorde Hans Magnus Melin 1858-65. Det visar att apokry-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

ferna vid denna tid ansågs tillhör den svenska kyrkobibeln. Att de inte fanns med i kommissionens slutresultat, kyrkobibeln 1917, har framför allt praktiska orsaker. I denna bibels parallellhänvisningar och sakupplysningar räknas de med som en del av bibeln.

När kyrkmötet från och med 1868 får en viktig roll i översättningsarbetet faller apokryferna bort i turerna mellan regering, kyrkomöte och kommission, mest därför att man så starkt inriktar sig på att få Nya testamentet färdigt och sedan Gamla testamentet. Vid denna tid hade också apokryferna försvunnit ur flertalet bibelutgåvor av skäl som jag tar upp i nästa avsnitt. Av en tillfällighet togs sedan översättningen av apokryferna upp på kyrkomötet 1898. Enligt en motion fanns risken där att svenskarna skulle få en ofullständig kyrkobibel, ”en reformert bibel i stället för den svensk-lutherska”. Därför bör kyrkomötet begära hos Kungl. Maj:t att kommissionen översätter också apokryferna så att en fullständig kyrkobibel kan antas vid kyrkomötet 1903. Utskottet avslår motionen med 14 röster mot 12 men en reservation av biskopen i Visby von Schéele – att Kungl. Maj:t skulle ”vidtaga de åtgärder som kunna finnas lämpliga för att svenska kyrkan måtte snarast möjligt erhålla en ny översättning även av gamla testamentets apokryfer” – vann så småningom mötets gillande med 29 röster mot 22.

Debatten vid kyrkomötet 1898 gjorde bruket av apokryferna till en konfessionell fråga. von Schéele menade att dessa böcker enligt luthersk åskådning slår en brygga från det normativa bibelordet till den kyrkliga traditionen. De var ett viktigt skiljetecken mellan ”de båda andriktningar inom protestantismen, varom Luther i Marburg förklarade att de voro väsentligt skiljeaktiga”. Apokryfernas plats i bibeln åskådliggjorde ”den evangelisk-lutherska andan” som innebar ett ”sammanförande av det andliga och det naturliga, det gudomliga och det mänskliga”, en förening mellan ”det naturliga, borgerliga livets förhållanden och de rent andliga, religiösa uppgifterna”. En sådan argumentering övertygade både den gammalkyrklige biskopen i Göteborg och den lågkyrklige biskopen i Härnösand. Apokryferna blev åter en punkt på dagordningen.

Kommissionen fick uppdraget att översätta apokryferna men förklarade sig i december 1912 förhindrad att göra det (ledamöterna var då 79, 69 respektive 63 år gamla). En ny kommitté började arbeta 1913. Provöversättningen kom 1915, sändes ut på remiss men kunde inte bli ett ärende för kyrkomötet 1915 som skulle ta ställning till översättningen av de kanoniska böckerna. Apokryferna blev inte färdiga för att kunna tas in i 1917 års kyrkobibel.

Remissinstanserna föreslår endast några smärre ändringar. Resonemang kring apokryfernas status finns bara i yttranden från Visby domkapitel och Stockholms konsistorium. von Schéele har nu en mer allmän motivering för detta ”tillägg till

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

den svenska bibeln”: nyttigt som historisk källa mellan Gamla och Nya testamentet och viktigt som religiöst dokument. Samtidigt noterar han att gränsen mellan kanonisk och apokryfisk såväl som patristisk skrift alltid blir ”något svävande” för en evangelisk åskådning. Clemens Åhfeldt tar fasta på apokryfernas religiösa värde: ”deras etiska kraft, deras uppfordran till sedlig självverksamhet, deras på mångfaldiga ställen sunda, världsbejakande livsuppfattning, deras vördnad för fastställd lag och ordning, deras hänvisande på forntidens minnen och traditionens betydelse”. En något reviderad version överlämnades till kyrkomötet 1920 som utan diskussion för sin del antar översättningen och anholder om att den ”får intagas i kyrkobibeln av 1917 efter Gamla testamentets kanoniska böcker och där innehåva samma ställning till dessa böcker, som av ålder varit Gamla testamentets apokryfiska böcker tillerkänd av Lutherska kyrkan”.

Den socialdemokratiska minoritetsregeringen med Hjalmar Branting som statsminister ville dock något annat. Ecklesiastikministern Olof Olsson, allmänt kallad ”Hedna-Olle”, ansåg att det var för mycket med ”gilla och stadfästa” och flera statsråd ville inte bara på en begäran från kyrkomötet fastställa vilken relation de apokryfiska böckerna skulle ha till de kanoniska böckerna. Om man tog in dessa böcker i 1917 års kyrkobibel så innebar det väl att man hävdade att denna bibel inte var fullständig som den nu var. Resultatet efter många turer blev bara: ”... hava Vi godkänt denna översättning av gamla testamentets apokryfiska böcker”. Men på de tryckta utgåvorna stod redan ”gillad och stadfäst av Konungen 1921” och den varudeklarationen följde apokryferna en lång tid framåt. Detta innebär, så vitt jag förstår, att 1917 års kyrkobibel juridiskt sett inte innehåller apokryferna, även om kyrkomötet för sin del har anhallit om att de ska infogas som en del av den.

Slutsatsen blir: Apokryferna har en given plats inom bibelns pärmar och är i varje fall av tradition och enligt kyrkomötets beslut en del av den svenska kyrkobibeln, även om de inte blev gillade och stadfästa av Konungen 1921.

Varför försvann apokryferna?

I regel förklarar man apokryfernas försvinnande ur den svenska lutherska bibeln med en hänvisning till utländskt inflytande. Några reformerta ledamöter i Brittiska och utländska bibelsällskapet fick fram ett beslut att endast biblar utan apokryfer och utan förklaringar kunde få utgivningsbidrag från sällskapet. Så enkelt är det nu inte. Orsakerna var många. En inhemsk teologisk kritik kom från flera håll. Vi kan nämna Anders Elfving (1745-1772) och Peter Fjellstedt (1802-1881).

Anders Elfving, en kyrkligt gammalpietistisk väckelseförkunnare som samlade stora åhörarskaror under sitt korta liv, citerar flera gånger apokryferna i sin postilla och använder dem också som ingångsord men samtidigt kritiserar han dem kraftigt (Att översätta apokryferna 1977:30f). De kan "icke wara vår trospegel och lefnadsregel" eftersom 1) de är inte skrivna genom den Heliga Andens omedelbara ingivelse, 2) de är inte skrivna på hebreiska, 3) de innehåller mycket som är "misstänkt, fabelaktigt och twertemot all gudsfruktan och det rena Guds ord" och 4) de är inte antagna av den judiska församlingen, inte heller av den första kristna församlingen. Ingen bör läsa dessa skrifter om han inte är "någorlunda bewandrad i de öfrige Helige Skrifterna" och kan veta när de säger samma sak. Salomos vishet, Jesus Syraks vishet och Första Mackabeerboken är de "minst farliga". De övriga är "dels onyttiga, dels odugliga och farliga".

Peter Fjellstedt, missionär, bibellärare och gärna hörd (missions)predikant av snarast reformert typ, skärper ett sekel senare denna kritik i sitt mycket lästa bibelverk från 1849-55 (Olsson 1977a:77f). Apokryferna kom ut sist i hans bibel som ett appendix till band 2. Redan presentationen av dem avviker från 1703 års kyrkobibel genom tillägget "... och äro icke ingifna af den Heliga Ande, derfore kunna de icke anses såsom en del af den Helige Skrift, men äro dock, såsom Luther säger ...". För denna värdering anger han fyra skäl: 1) apokryferna finns ej med i den judiska kanon, 2) de är inte nämnda eller citerade i Nya testamentet, 3) de är inte skrivna på hebreiska eller arameiska som övriga delar av Gamla testamentet och 4) de är inte historiskt tillförlitliga. Fjellstedt skrev nya företal till de olika böckerna där han tar bort de flesta motiveringarna i Karl XII:s bibel för nyttan med apokryferna. När han säger något positivt gömmer han sig alltid bakom Luther. Själv anlägger han ett historiskt perspektiv: apokryferna undervisar om judarnas historia och deras trosuppfattningar.

En teologisk kritik mot bruket av apokryferna kom alltså tidigt inom pietistiskt färgad väckelsefromhet. Den upprepas i den s.k. apokryfstriden under första delen av 1800-talet. Men apokryfernas försvinnande har många andra typer av orsaker, ekonomiska, praktiska, kulturella, fromhetsmässiga och rent tillfälliga orsaker. Apokryferna kom – enligt direktiven – alltid sist i den gamla bibelkommissionens arbete (1793, 1869, 1913-21) och föll bort i debatten och beslutet om en ny kyrkobibel. Brittiska och utländska bibelsällskapet upprättade en egen agentur i Sverige och spred ca 3 miljoner biblar utan apokryfer tills agenturen lades ner på 1880-talet. Svenska bibelsällskapet fick inga pengar från England om apokryferna fanns med i deras upplagor. Och rent praktiskt: en volym utan apokryfer var både hanterligare och billigare när bibeln spreds till gemene man. 1600-talsfromheten med dess tydliga agrara och patriarkala förutsättningar

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

fick ge vika för en mer individualistiska fromhet som lade huvudvikten vid Nya testamentet och dess frälsningsförkunnelse. Det moraliska bruket av apokryferna i Sverige har ju aldrig varit så omfattande som under 1600-talet och början av 1700-talet. Bibelregistret i Karl XII:s bibel ger goda belägg för det. I en begränsad mening har kyrkohistorikern och baptisten Gunnar Westin rätt i sin artikel ”De apokryfiska böckernas försvinnande ur den svenska Bibeln” när han till sist säger att apokryferna utgör ”icke någon del av *vår* Bibel” (Westin 1941:26). Apokryferna försvann i de flesta bibelutgåvor men försvann ändå inte. Svenska kyrkan hade t.ex. genom kyrkomötesbeslut 1898 och 1920 klart fastlagt att apokryferna tillhörde den svenska lutherska kyrkobiln

Varför kommer apokryferna tillbaka?

I september 1977 beslöt den svenska regeringen att bibelkommissionen också skulle översätta apokryferna. En tidigare utredning om Gamla testamentet hade hävdat att ekumeniska och kulturella skäl talade för en nyöversättning och föreslog en särskild utredning (Att översätta Gamla testamentet 1974:11). Bibelkommissionen fick 1975 uppdraget att utreda frågan och i början av 1977 kom dess betänkande *Att översätta apokryferna: Betänkande avgivet av bibelkommissionen* (Ds U 1977:3). En enkät i utredningen till svenska samfundsledningar om apokryferna och enskilda inlägg i pressen aktualiserade på allvar frågan om apokryfernas återkomst i svenska bibelutgåvor. Översättningsarbetet som avslutades 1986 väckte ytterligare frågor. Bibel 2000, den senaste officiella översättningen i Sverige, innehåller apokryferna i en avdelning mellan Gamla och Nya testamentet som kallas ”Tillägg till Gamla testamentet – Apokryferna eller De deuterokanoniska skrifterna”. Apokryferna har kommit tillbaka i våra bibelutgåvor.

Det viktigaste tidningsinlägget under den första omgången kom från ledarskribenten i *EFS Budbäraren*, Torsten Nilsson.⁴ Han tog klar ställning till förmån för apokryferna. Vilka skäl finns det för den kristna kyrkan att följa en fariseisk tradition (den judiska kanon)? Apokryferna har en stor plats i vår religiösa och kulturella tradition, de är oundgängliga som bakgrund till Nya testamentet och deras plats i bibeln främjar ett bättre kanonbegrepp. ”Apokryferna är *en samling skrifter, som har tillhört Bibeln i hela den allmänliga kristna kyrkan ända till reformationen och i majoriteten av den kristna kyrkan även därefter*”.

Därmed har vi börjat ange motiveringar för och orsaker till ett återinförande av apokryferna. Någon ny apokryfstrid har det inte blivit men den ovan nämnda enkäten visar att inställningarna följer vissa konfessionella gränser. De katolska och ortodoxa kyrkorna är mest positiva och använder apokryferna i förkunnelse,

gudstjänstliv och för privat uppbyggelse. De betraktar apokryferna som likvärdiga eller nästan likvärdiga med de kanoniska böckerna.

Svenska kyrkan accepterar apokryferna som en biblisk textsamling utanför de kanoniska böckerna, helst placerade som en egen avdelning efter Gamla testamentet. Detsamma gör ett par frikyrkor, Svenska Missionskyrkan och Fribaptistsambundet. Andra frikyrkor tillstyrker en nyöversättning men vill inte ha apokryferna som en del av bibeln. Den mosaiska församlingen i Stockholm placerar apokryferna helt utanför den bibliska skriftsamlingen.

Utifrån detta inte oväntade resultat noterar utredningen att det största samfundet i landet formellt har tillstyrkt en nyöversättning, att många invandrare med katolsk eller ortodox bakgrund har behov av en modern översättning, att det gamla frikyrkliga apokryfmotståndet tycks vara brutet och att namnfrågan, namnet på denna skriftsamling, är en känslig fråga.

Den föreslår entydigt en nyöversättning med hänvisning till historiska skäl (svensk kyrkobibeltradition, stor betydelse i svenskt fromhetsliv, icke föraktligt inflytande på kulturlivet), kyrkliga och ekumeniska skäl (samfundens önskan att få en nyöversättning) och ekonomiskt-praktiska skäl (det finns resurser i bibelkommissionen när det nytestamentliga arbetet är avslutat).

Per Block, huvudöversättare av apokryferna till svenska, har också vid flera tillfällen (Block 1984, 1986, 1998 och Block m.fl. 1988) visat på den religiösa betydelse som apokryferna kan ha som gränshenomen mellan helig skrift och profan historia, mellan grekiskt och judiskt tänkande och mellan judisk och kristen tro. Liksom de kanoniska skrifterna kan de ge näring åt tron och kärleken. Flera av apokryferna fokuserar vardagslivet och dess problem. Kampen kring det ondas problem, mellan nomism och dualism, utkämpas inom apokryfernas pärmar. Tankematerial till utformningen av en Kristustro finns också där, mest i olika föreställningar om Visheten. Och Luther hittade många sköna ord i apokryferna om det livgivande ordet och en tillit till Gud under alla omständigheter. Psaltarens teckning av den lidande rättfärdige utmålas vidare och blir bakgrund till nytestamentliga föreställningar.

Orsakerna till apokryfernas återkomst är alltså många, liksom till apokryfernas försvinnande, och hör också samman med en del allmänna förändringar i samhälle, kultur och kyrka. Inom bibelforskningen finns inte längre några kanongränser. Proklamationen av hela bibeln som Guds ofelbara ord är inte lika enkel som förut när de hermeneutiska mekanismerna blivit tydligare. Intresset för vishetslitteraturen med dess anknytning till människors vardag, naturen och historien öppnade också vägar för apokryfer. Traditionernas roll ökade under 1980-talet. Kyrkorna kom samman med sina olika traditioner till ett och samma

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

hus och öppnade dörrar mellan de olika konfessionella rummen (BEM-dokumentet 1982 och dess fortsättning). Mångfalden accepteras med bevarad identitet. Allt detta gjorde det lättare för apokryferna att komma tillbaka.⁵

Som läsning i huvudgudstjänsten

Det hävdas ofta att det är först under de allra senaste åren – om vi bortser från den romerska perioden – som texter ur apokryferna har lästs i den svenska gudstjänsten. Det är riktigt att de tidigare inte ingått i Svenska kyrkans evangeliebok men en följetext till 1537 års mässa säger med tanke på Ordspråksboken, Jesus Syraks vishet och Salomos vishet, som just hade kommit ut i svensk översättning, att man kan ”väl understundom taga det något ut för episteln, såsom ock samma böcker hava därtill uti de latinska mässorna mycket brukade varit” (Att översätta apokryferna 1977:18). Det är väl inte helt osannolikt att några valt att läsa ur den svenska versionen av Salomos vishet eller Jesus Syraks vishet.

Den svenska Evangelieboken, utarbetad av Svenska kyrkan under samråd med andra kyrkor och antagen av 2002 års kyrkomöte innehåller fem textläsningar från apokryferna:

Salomos vishet 7:15-22 på tacksägelsedagen 3:e årgången

Salomos vishet 11:22-26 på septuagesima 3:e årgången

Manasses bön v 11-15 på askonsdagen 3:e årgången

Jesus Syraks vishet 28:3-7 på fjärde söndagen i påsktiden 2:a årgången och

Tobit 10:7b-13 på 20:e söndagen efter trefaldighet 3:e årgången.

Beslutet om denna betydelsefulla förändring av apokryfernas ställning i Sverige kom utan omfattande diskussioner.⁶ Med anledning av den nya översättningen av Bibeln 1999/2001 tillsattes en arbetsgrupp som skulle utarbeta ett förslag till en ny evangeliebok. Gruppen diskuterade inte läsningar ur apokryferna men flera remissinstanser uppmärksammar detta och förordar att apokryferna får en plats i evangelieboken. Särskilt texter ur Salomos vishet vore intressanta ur ett kvinnoperspektiv. Skälen är två: apokryferna är en naturlig del av Bibeln 2000 och bredden av bibeltexter i evangelieboken bör vara så stor som möjligt. Kyrkostyrelsen föreslår då texter ur apokryferna enligt ovan och gudstjänstutskottet stöder förslaget. Kyrkomötet har ju tidigare beslutat att apokryferna ska finnas med i bibeln. Den period då apokryferna inte funnits med i den svenska bibeln är relativt kort. När Svenska kyrkans bekännelseskriter fastställdes fanns också apokryferna med i bibeln. Till dessa argument fogades en hänvisning till att många, inte minst invandrare har saknat och efterfrågat apokryferna och en teologisk tes: ”Det grundläggande i vår lutherska tradition är att Kristus är centrum och det av-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

görande är inte att sätta gränser för vad som ryms inom vår kyrkotradition utan att peka på trons centrum” (s. 24).

Denna teologiska grundhållning hade fått sitt stöd i Läronämndens yttrande. För reformatorisk bibelsyn är enligt nämnden frågan om gränserna underordnad frågan om Skriftens centrum. Kanons omfång har alltid varit en öppen fråga i Svenska kyrkans tradition. Historiskt sett har apokryferna dessutom varit viktiga för den folkliga fromheten och använts i predikan. ”Detta innebär att det inte finns några läromässiga hinder mot att hämta texter ur apokryferna, när dessa nu åter finns med i vår bibel”. En av biskoparna, Ragnar Persenius, är dock tveksam eftersom nyordningen kan ”få konsekvenser med läroimplikationer om den ger och förstärker intrycket, att apokryferna principiellt är likställda med övriga bibelböcker”. Man bör undvika ett beslut som i förlängningen tilldelar apokryferna en normerande roll eller relativiserar de mer erkända bibliska böckerna i detta avseende.

Hur avgörande är denna nyordning med tanke på apokryfernas roll och status i Sverige? Somliga teologer har börjat förstärka distinktionen mellan bibeln som text och bibeln som Skrift. Som text har apokryferna alltid haft en plats i den svenska bibeln, i All den heliga Skrift på svenska. En tydlig ställning som Skrift har de dock fått först genom den nya evangelieboken. Ola Sigurdsson, systematisk teolog vid Göteborgs universitet, tillhör dem som anser distinktionen mellan text och Skrift som helt grundläggande (Sigurdsson 2004). Sista avsnittet i hans artikel bär rubriken ”Är Skriften alls en text?” Han hänvisar bl.a. till den lutherske teologen Ingolf U. Dalferth som menar att den reformatoriska traditionen har varit alltför textfixerad. ”Skriften är mer än dess text om den skall förstås teologiskt, och den som bara försöker förstå dess text har redan i ansatsen berövat sig möjligheten att kunna förstå den som Guds ord” (Dalferth 1993:290). Bibeln som Skrift är alltså alltid mer än en text. Att läsa bibeln som Skrift innebär att förvänta sig att den har någon slags auktoritet och aktualitet vad gäller frågan om Gud, människorna, mig och hela skapelsen. Detta kan äga rum i enskild läsning, i gruppstudier men kanske mest i läsningen av texter i en gudstjänstlig kontext. Man måste lära sig läsa bibeln som Skrift i kyrkan. Historiska och litterära läsningar räcker inte. Genom den senaste evangelieboken i Sverige markeras alltså tydligare än någonsin tidigare apokryfernas roll som Skrift. Luthersk uppfattning om bibelkanon och bibeltolkning öppnar vägen för ett sådant bruk av apokryferna.

Numera läses alltså några texter ur apokryferna i Svenska kyrkans huvudgudstjänster och i regel avslutas de med orden ”Så lyder Herrens ord”. – Gud vi tackar Dig”. Jag inbjuder härmed föremålet för denna festskrift och hans fru att

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

komma över till oss på andra sidan vattnet och celebrera denna form av Septuagintas återkomst i vår tid. Är jag hemma vid tillfället tar jag gärna ansvar för kyrkkaffe med tårta.

Noter

¹ Jag använder här den traditionella protestantiska benämningen av dessa skrifter även om denna term av flera skäl är problematisk. Se t.ex. Hidal 1998:19.

² David G. Burke, direktor för Översättningsenheten vid Amerikanska Bibelsällskapet, har redovisat förändringarna i en artikel i *UBS Bullentin* 182/183 (1997) som i översatt form har publicerats i Tro och Liv 6, 1999, och även getts ut som ett separat särtryck av Svenska bibelsällskapet 1999.

³ Apokryfernas plats i den svenska bibelns historia har behandlats i olika sammanhang. Se Lindholm 1915, Lindholm 1920, Eidem 1923, Westin 1941, Pleijel 1941, Pleijel 1970, Att översätta apokryferna 1977, Olsson 1977a, Olsson 1977b, ”God och nyttig läsning” 1988 med bidrag av Per Block, Jerker Blomqvist, Gun-Britt Sundström och Christer Åsberg, Block 1998, Hidal 1998 och Olsson 2001. Den finska bibelkommissionen har också gett ut ett betänkande 1986, ”Delbetänkande rörande översättningen av Gamla testamentets efterkanoniska eller sk. Apokryfiska böcker” (39 sidor). För en mer omfattande redogörelse än den som kan ges här se Olsson 1977a och 1977b och de referenser som finns där.

⁴ *EFS Budbäraren* 21/4 1977. Han fick mothugg av Thorsten Marklund i *EFS Lärarförbunds tidning* nr 3, 1977. Att åter föra in apokryferna i bibeln underminerade tron på hela Bibeln som Guds ofelbara ord! Flertalet tidningar refererade endast utredning utan att själva ta ställning. Liberala *Dagens Nyheter* 28/2 1977 fann det dock viktigt att apokryferna åter fick sin rätta plats i Bibeln.

⁵ De reaktioner som kom omkring publiceringen av den nya översättningen 1986 är också genomgående positiva: *Svensk Veckotidning* 20/12 1985, *Dagens Nyheter* 24/12 1985, *Jönköpingsposten* 13/1 och 20/1 1986, *Göteborgsposten* 8/3 1986, *Svensk Veckotidning* 14/3 1986, *Helsingborgs Dagblad* 20/4 1986, *Dagen* 16/10 och 21/10 1986 och *Svenska Dagbladet* 22/10 1986.

⁶ Källor till det som följer finns i Handlingarna till 2002 års kyrkomöte: Kyrkostyrelsens skrivelse nr 2002:4, motionerna nr 2002:123 och 2002:162, Gudstjänstutskottets betänkande nr 2002:1 med två reservationer och ett särskilt yttrande, och Läronämndens yttrande 2002:1y med ett särskilt yttrande av biskop Ragnar Persenius. En motion krävde att apokryferna skulle tas bort från förslaget eftersom de inte är likställda med bibelns övriga böcker. En annan motion liksom ett särskilt yttrande till gudstjänstutskottets betänkande krävde ett mer omfattande förarbete innan en så avgörande nyordning infördes.

Litteratur

Att översätta Gamla testamentet. *Texter, kommentarer, riktlinjer* 1974, Betänkande av 1971 års bibelkommitté för Gamla testamentet, SOU 1974:33, Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Att översätta apokryferna 1977, Betänkande avgivet av bibelkommissionen, Ds U 1977:3, Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

- Block, P. 1984, Ett liv med apokryfer, *Allt om böcker* 7/8.
- Block, P. 1986, Tillägg till Gamla testamentet, in: *Berättelse och redovisning av Svenska Bibelsällskapets styrelse för år 1985*, Stockholm: Svenska Bibelsällskapet, 43-48.
- Block, P. 1998, Apokryfernas budskap då och nu, *Tro och Liv* 3, här citerat efter *Om Apokryferna*, utgivet samma år av Svenska Bibelsällskapet, 3-18.
- Block, P., J. Blomqvist, G.-B. Sundström & Ch. Åsberg 1988, "God och nyttig läsning". *Om Gamla Testamentets Apokryfer*, Stockholm: Propius förlag.
- Burke, D.G. 1999, Bibelns framväxt med särskild hänsyn till apokryferna, *Tro och Liv* nr 6:34-47.
- Dalferth, I.U. 1993, *Jenseits von Mythos und Logos. Die christologische Transformation der Theologie*, Freiburg/Basel/Wien: Herder.
- Delbetänkande rörande översättningen av Gamla testamentets efterkanoniska eller sk. Apokryfiska böcker. Bibelöversättningskommittén* 1986, Helsingfors.
- Den svenska Evangelieboken. Antagen för Svenska kyrkan av 2002 års kyrkomöte* 2003, Stockholm: Verbum.
- Eidem, E. 1923, *Vår svenska bibel*, Stockholm: Sveriges kristliga studentrörelses förlag.
- Hidal, S. 1998, Apokryfernas växlande historia, *Tro och Liv* 3, här citerat efter *Om Apokryferna*, utgivet samma år av Svenska Bibelsällskapet, 19-26.
- Lindholm, J. 1920, *Kanon och Apokryfer. Studier till den bibliska kanons historia*, Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Lindholm, J. 1915, *Studier till en ny provöversättning av Syraks bok*, Stockholm: Norstedt & Söners förlag.
- Müller, M. 1994, *Kirkens første Bibel. Hebraica sive Graeca veritas?* Frederiksberg: Forlaget ANIS.
- Olsson, B. 1977a, Apokryferna i svenskt bibelöversättningsarbete, in: *Att översätta apokryferna. Betänkande avgivet av bibelkommissionen*, Ds U 1977:3, Stockholm: Utbildningsdepartementet, 73-89.
- Olsson, B. 1977b, Hör apokryferna till den svenska bibeln?, *Religion och Bibel* 36:73-84.
- Olsson, B. 2001, *Från Birgitta till Bibel 2000. Den svenska bibelns historia*, Stockholm: Verbum.
- Pleijel, H. 1941, *Bibeln i svenskt fromhetsliv*, Lund: C.W.G. Gleerups förlag.
- Pleijel, H. 1970, *Hustavlans värld*, Stockholm: Verbum.
- Sigurdsson, O. 2004, Bibeln som Skrift. Om bibelns anspråk på auktoritet och aktualitet i den kristna kyrkan, in: Eriksson, A.-L. (ed.), *Tolkning för livet. Åtta teologer om bibelns auktoritet*, Stockholm: Verbum.
- Westin, G. 1941, De apokryfiska böckernas försvinnande ur den svenska Bibeln, in: *Festskrift utgiven av Teologiska fakulteten i Uppsala 1941*, Uppsala Universitets Årsskrift 1941:7, nr 18, Uppsala/Leipzig: Lundequistska bokhandeln/Otto Harrassowitz.